

Pia Nikolič

ALISON BECHDEL

»Ta test odraža srčiko tem, ki sem jim posvetila svoje delo, torej demonstraciji ženske subjektivitete, kar me veseli«

ALISON BECHDEL | FOTO OSOBNI ARHIV

Kultna avtorica alternativne LGBT+ stripovske scene, Alison Bechdel (1960), je konec preteklega leta pri založbi VigeVage-Knjige končno dočakala prvi prevod svojega dela *Dom za umret* (Fun Home) v slovenščino. Njen prvi daljši stripovski album je prvoosebna pripoved o odraščanju na pensilvanskem podeželju, v na videz precej tipični družini. Alison se zato zdi, da vanjo ne sodi. Jasno ji je zgolj to, da noče biti takšna, kot od nje pričakujejo. Z avtorico smo se ravno v mesecu ponosa pogovarjali prek spletka; odzvala se nam je iz svojega doma v Vermontu.

**

Začniva s področjem filma. Kako je nastal vaš t. i. Bechdel-test za merjenje reprezentacije žensk v filmih in drugih vrst fikcij? | Pravzaprav se ga nikoli nisem zares domislila, to je bil ves čas vic, šala; ideja sploh ni bila moja. Že davno sem narisala strip, v katerem gresta dve ženski v kino in se sprašujeta, kateri film bi si žeeli ogledati. Gre za strip po resnični zgodbi moje prijateljice, ki mi je dejala, da ima pravilo, da noče gledati filmov, v katerih ne igrata vsaj dve ženski, ki govorita druga z drugo – o čem drugem kot o moških. Kar je bilo leta 1985 huronsko smešno, ker noben film ni ustrezal tem kriterijem. Prijateljica je tako lahko šla gledat le **Osmega potnika** (Alien, 1979, Ridley Scott), ker v njem ženski namesto o moških govorita o pošasti. Zato sem to narisala in niti v najbolj divjih sanjah nisem mislila, da bo to kdo kdaj vzel resno.

Se vam zdi, da se je od takrat vendar kaj spremeno na področju filma? Zadnje čase se o tem kar veliko govorí. | Mislim, da se je zgodila velika spremembra v zavedanju. Ljudje so končno dojeli, da beli heteroseksualni moški niso univerzalni in da obstaja cel spekter drugačnih ljudi in drugih subjektivitet. Zanimivo je, kako se lahko učimo o zornih kotih drugih; vse like v fikciji lahko obravnavamo kot popolnoma človeške. To ustvarja boljše čtivo oziroma filme. Dobro je videti te spremembe, a hkrati ljudje iščejo poti, kako premagati sistem in ustvariti filme, za katere se le zdi, da imajo močan ženski karakter, ki pa ni zares organski. Je le prekopiran.

Kako je vaša prijateljica, ki vam je povedala svoje pravilo, sprejela, da je njen test postal svetovno znan? | Težko rečem, z njo nisem spregovorila že več kot štirideset let. Nekateri na spletu sicer test imenujejo z obema priimkom, torej Bechdel-Wallace. Od tedaj sem se pravzaprav naučila, da je veliko zakonov ali pravil napačno poimenovanih po določenih ljudeh. Marsikomu je avtorstvo le pripisano, tako kot meni. A po drugi strani ta test odraža srčko tem, ki sem jim posvetila svoje delo, torej demonstraciji ženske subjektivitete, kar me veseli.

Zagotovo ste spodbudili dvig standardov za udeležbo žensk v fikciji. Protagonistke vaših stripov so večinoma ženske. Parzite se teh lezb! (Dykes to Watch Out For) ste začeli izdajati leta 1983, točno štirideset let nazaj. Ste bili takrat med redkimi LGBT+ stripovskimi ustvarjalkami? | Zagotovo takrat ni bilo veliko ustvarjalcev LGBT+ stripov, a nisem bila med pionirji. Raje se prištevam k drugi generaciji *queer* striparjev. Pravzaprav se počutim rojena pod srečno zvezdo, ker sem se takoj po diplomi preselila v New York, kjer sem našla gejevsko knjigarno in v njej zbirko gejevskih stripov. Nestrpno sem jih prebrala od platnice do platnice in navdihnila so me v smeri, da lahko tudi sama kaj nari-

šem o svojem življenju, kar sem nazadnje res storila. Postala sem lezbična striparka, čeprav pred tem možnosti za kaj takega ni bilo.

Čeprav verjamemo, da danes živimo v bolj odprtji družbi kot v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, lahko po vsem svetu opazujemo vzpon populističnih desničarskih politik, te pa vedno bolj napadajo vse, ki niso taki kot oni. Se vam zdi, da je bilo takrat lažje izdajati LGBT+ stripe kot danes? V ZDA imate namreč vse več cenzure. Strip **Maus; zgodba o preživetju Arta Spiegelmana** so že v številnih šolskih okrožjih odstranili s seznama knjig, primernih za šolske knjižnice. | To je res dobro vprašanje. Noro in strašljivo je, kar se zdaj dogaja. Povsod vedno bolj težijo k avtoritarnosti. Morda se človeštvo le meša, medtem ko uničujemo planet, in je to le ena stvar od vseh, zaradi katerih se nam meša. Ali pa je to le način, kako za grešne kozle napraviti ljudi, ki so najbolj ranljivi, medtem ko so resnični problemi nekje drugje. Vseeno je to res sovražno okolje.

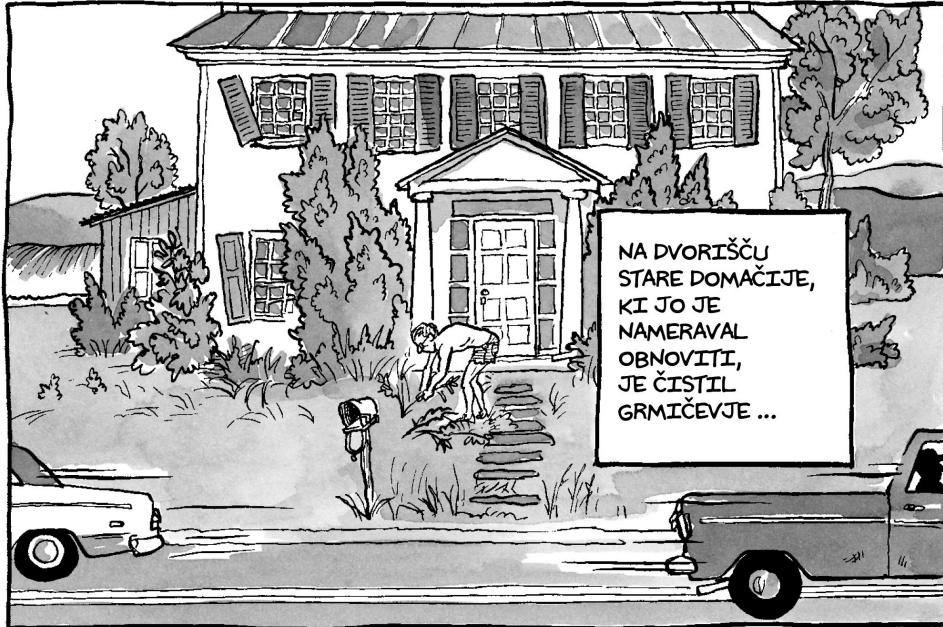
Da pa se vrnem k vprašanju. V osemdesetih sem nagovarjala le majhno skupino ljudi, saj moji stripi niso prišli onkraj ozke skupine lezbiijk. Kultura se je v tem času zelo spremenila, gejevske zgodbe so postale del *mainstreama*. Poznamo vse več LGBT+ likov v fikciji in tista mala koherentna subkultura, ki smo jo nekoč imeli, ne obstaja več, ker je nekako ne potrebujemo – ali pa smo mislili, da je ne. Zdaj se dogaja to, da so vse te zgodbe, liki in pozitivne uprizoritve prestopili v *mainstream*, a hkrati se je začel tudi upor proti temu. Mislim, da so zaradi tega začeli prepovedovati knjige in uveljavljati anti-trans zakone. Zdi se, da je vse v redu, dokler to »počnemo doma«, a če bomo o tem govorili, potem se bo začel upor, protipropaganda. Verjetno je to neizogibna faza procesa, ki jo moramo preprečiti. A ne vem, kako.

Je zdaj v post-trumpovski dobi vseeno kaj bolj sproščeno ozračje? | Želim si, da bi lahko rekla, da živim v post-trumpovski eri, a zdi se mi, da je Trump spremenil politiko v državi tako fundamentalno, da se na najslabši možni način nadaljuje tudi brez njega. Zdi se, kot da republikanci tekmujejo, kdo bi lahko bil hujši, še bolj sovražen in represiven. Upam, da bodo nekoč s tem prenehali, vendar nisem prepričana.

Ste si predstavljeni, da bo lahko nekoč v prihodnosti neki šolski odbor prepovedal vašo knjigo? | Nisem (*smej*). To me spravlja ob živce, veste – da mi cenzurirajo knjigo. Vznemiri me že razmišljanje o tem, raje bi samo opravljala svoje delo. Predstavljajte si, da neki ljudje vaše delo, ki je avtobiografsko, opredelijo za obscene ali pornografsko, gre pa za zgodbo o vašem življenju. To je žaljivo in frustrirajoče. Ne morem verjeti, da se to dogaja. Trenutno se sicer pri nas razpleta pomembna tožba. PEN

USTAVLJENE PODOBE

PO MOJEM MNENJU JE MOJ OČE NAREDIL SAMOMOR, VENDAR BI Z ENAKO GOTOVOSTJO LAHKO REKLI, DA JE UMRL MED VRTNARJENJEM.

... IN JE RAVNO PREČKAL CESTO 150, DA BI ČEZ BANKINO ODVRGEL NAROČJE ŠCJAVA.

KAMIONAR JE OPISAL, DA JE MOJ OČE RITENSKO SKOČIL NA CESTO, "KOT BI ZAGLEDAL KĀCO".

IN KDO VE. MOGOČE JO TUDI JE.

KONEC TEDNA SVA ŠLA SKUPAJ V KINO.
SKLENILA SEM, DA BOM NAPADLA ŠE ENKRAT.

America toži državo Florida: neustavno naj bi bilo, da prepoveduje knjige, saj s tem omejuje pravico do svobode govora.

Bo to v primeru zmage postal precedens tudi za ostale zvezne države? Sami živite v Vermontu. | V ZDA postaja vse vedno bolj zmešano in se spreminja v razlikovanje med rdečimi in modrimi državami. Na srečo živim v modri, demokratični, »razumni« državi. A če bo PEN v tej tožbi zmagal, bo to jasno sporočilo vsem ostalim rdečim, republikansko vodenim državam, ki poskušajo prepovedovati knjige. Ne bo imelo direktnega vpliva name, a lahko se kaj spremeni v drugih republikanskih državah.

Morda veste, kje vse so vaše stripe prepovedali? V njih namreč raziskujete svoje spolne preference, in kot mi je znano, v šolah v ZDA sploh ne marajo govoriti o spolnosti. Če prav razumem, temelji izobrazba o spolnosti na predpostavki, da je bolje, da o tem ne govorimo in se vzdržimo spolnosti, ki se posledično ne bo zgodila. Po drugi strani imate, paradoksalno, velik problem z najstniškimi nosečnostmi. | Ja, tako jim je všeč. **Dom za umret** so marsikje prepovedali. Če samo omeniš LGBT+ skupnost ali karkoli v zvezi s spolnostjo oziroma nagovarjanjem rase, tvoje delo prepovejo. Ker ljudje ne morejo prenesti resnice (*smeh*).

Kako mislite – če nagovarja raso? | Vsaka knjiga ali strip, ki govorí o tem, sta po njihovem lahko škodljiva. Težko je razložiti, za kaj gre, ker je noro, težko mi je to sploh ubesediti. Ideja, da je rasizem v ZDA sistemski, je vznemirjujoča. Beli otroci naj bi se zaradi tega počutili krive. Noro je.

Je bilo v času vašega šolanja kaj drugače? Tudi glede stripov? **Pri nas so v sedemdesetih morali večkrat zagovarjali tezo, da strip ni nujno šund literatura. Včasih jo moramo še danes. So stripi sploh del učnih programov v ZDA?** | V zadnjem času so postali bolj priznani. Včasih so bili tudi pri nas le šund, a **Maus** je to res spremenil. Ljudje so dojeli, da so lahko stripi literarna dela, da so lahko resni, govorijo na različne, nove načine. Vse več se o njih učijo v šolah in tudi to je povezano s prepovedjo marsikaterih del. Ker imajo stripi pač slike, ki jim ljudje nasprotojujejo. Ilustracije so lahko bolj direktnе, slikovite. Kar je vizualno, ne le v besedah, je razumljeno kot večja grožnja, ker naj bi se otroci bolj nagibali k nečemu, kar je ilustrirano.

Obrniva se od politike k intimnejšemu, avtobiografskemu delu vaših stripov. Vrniva se k vašim začetkom. Dom za umret je bil v slovenščino preveden komaj konec lanskega leta. Gre za avtobiografski strip. Je bil tudi *Pazite se teh lezb!* avtobiografski? | Strip *Pazite se teh lezb!* je to v zelo širokem

»Predstavljaljajte si, da neki ljudje vaše delo, ki je avtobiografsko, opredelijo za obsceno ali pornografsko, gre pa za zgodbo o vašem življenju. To je žaljivo in frustrirajoče. Ne morem verjeti, da se to dogaja.« –AB

razumevanju – živila sem neke vrste takšno življenje in živila sem v isti subkulturi kot moji liki. To ni bil nikoli striktno avtobiografski strip, osebe sem si izmisnila. A ves čas, ko sem risala te stripe, skozi svoja dvajseta in trideseta leta, sem razmišljala, da bi napisala strip o svojem življenju, ker sem hotela povedati zgodbo o svojem očetu in o sebi, a nisem vedela, ali bom to lahko storila. Ko sem se bližala štiridesetemu letu življenja, sem si rekla, ja, to lahko storim, čas je, da to storim. V **Domu za umret** namreč ne razkrivam le poti odkrivanja svojih spolnih preferenc, ampak tudi očetove. Nekoč sem po naključju izvedela, da je imel afere z moškimi, tudi s svojimi učenci, kar me je povsem presenetilo. O tem namreč nisem vedela prav ničesar.

Že moj *coming out* je bil precej čustven, a očetovo razkritje je v to obdobje dodalo še toliko več napetosti, stresa in norosti. Nekaj mesecev zatem je očeta zbil tovornjak. Mati je bila prepričana, da je šlo za samomor. To je bilo precej boleče in zmedeno obdobje mojega življenja. Ves čas sem se hotela vrniti in povedati to zgodbo, da bi ugotovila, kaj se je res zgodilo očetu, da bi žalovala za njim na način, kot prej nisem mogla. Gre torej za resen strip, kljub naslovu v izvirniku. Prej omenjeni **Maus** je utrl pot takšnim stripom. Sama sem hotela očetovo in svojo zgodbo povedati že precej prej, a v osemdesetih nisem niti pomislila, da bi jo povedala v stripu, o tem sem začela razmišljati šele po izidu **Mausa**.

Ste risanje svoje življenjske zgodbe torej razumeli kot terapevtsko? | Zagotovo je bilo težko, tako čustveno kot estetsko, ker nisem vedela, kaj delam. Nisem vedela, kako naj napišem »celovečerno« knjigo. Navajena sem bila risati kratke stripe, ki so bili po tonu lahkotni, hudomušni in izmišljeni, to pa je bilo precej drugače. Šlo je za mojo resnično družino, za bolečo družinsko skrivnost, ki sem jo hotela spraviti v javnost. Verjetno je bilo najtežje spopasti se z mislijo, da izdajam svojo družino. Mamini najbližji prijatelji niso vedeli, da je bil oče gej, da je naredil samomor. Nameravala sem razkriti te informacije, kar je bilo strašljivo, a menim, da sem prišla do uspešnega premirja z materjo. O tem sva se večkrat pogovarjali. Ni bila vesela, a je razumela, zakaj moram to storiti. Že to je bil dolg proces, potem pa je bilo tu še dolgotrajno risanje in pisane scenarije.

Ste imeli zaradi dolžine težave s scenarijem, z videzom strani? | O dolgem zaporedju strani je bilo zastrašuječe razmišljati. Prej sem imela precej standarden majhen prostorček z mrežo v velikosti deset do dvanajst kvadratkov. Na tem majhnem prostoru je bilo vse, potem pa sem imela naenkrat stotine teh prostorov. Naučila sem se, da ima tudi knjiga svoje omejitve – poglavja, kako narediti konec in začetek strani, da zgodba teče, ko postopoma odkrivaš informacije. Gre za majhne strukturne podrobnosti. Ko sem se naučila paziti nanje, sem ugotovila, kako narisati risoroman.

Ste se šele potem, ko ste usvojili formo, odločili izdati tudi album Ali si ti moja mama? (Are You my Mother?)? Kako se je vaša mati odzvala nanj? Se je do takrat že navadila, da želite intimna izkustva deliti s svetom? | Glede *Doma za umret* je imela mešana čustva. Po drugi strani pa je bila zadovoljna s tem, kako je bil strip sprejet, kakšno pozornost je dobil. Bala se je le, da je ne bodo v kakšni recenziji omenili z imenom; to jo je vzinemirjalo, ta morebitni vstop v njen osebni prostor. Zakaj sem se potem lotila še pisanja knjige o njej? Ker sem grozna, grozna hči. Zdelo se mi je, da to moram narediti. Transformacija, ki sem jo doživljala v odnosu z njo, čeprav sem delovala proti njenim željam, je bila zelo produktivna. Ne vem, ali bi se brez tega počutila tako izpolnjeno. *Dom za umret* mi je res omogočil, da sem dosegla širše občinstvo in se posledično lahko začela preživljati s stripom. Ko je izšel drugi album, je imela mati spet mešane občutke, a do takrat se je že utrudila, zamahnila je z roko in dejala: »Ah, saj je že vseeno.«

Ste jo peljali na ogled muzikala, narejenega po stripu? | Žalne, ker je malo pred tem preminila, kakšnih šest mesecev pred premiero. Za kar mi je bilo žal, a po drugi strani se mi zdi, da bi bilo zanjo res težko videti to igro, ki je sicer lepa, a močna. Če se lahko malo slabo pošalim – če takrat ne bi bila že mrtva, bi jo to morda ubilo. Ne verjamem pa, da bi ga sploh lahko gledala.

Ste sodelovali pri postavljanju muzikala na oder? | Aktivno ne, nisem imela kreativne moči za odločitve in izbire, a scenaristka se je z mano veliko srečevala in me veliko spraševala. Tako da sem bila delno prisotna.

Bo po stripu posnet tudi film? Boste sodelovali pri snemanju? | Ne, ker če bo res prišlo do filma, bo šlo za adaptacijo muzikala, tako da bodo naredili, karkoli bodo pač naredili. To bo kar zanimiv izviv.

Kaj pa so v gledališču storili z barvami? Niste ravno ljubiteljica uporabe barv v stripih. Bi moral biti film črno-belo? | Morda morate postati zunanjia svetovalka za film (*smeh*).

Ali morda v zadnjem času odkrivate barve ali še vedno ustvarjate predvsem črno-belo? Verjetno rišete analogno? | Res rišem na roke in vse več uporabljam tudi barve. Zdi se mi pravi izviv. Sodelujem s svojo partnerico, ki kolorira. To je naredila za zadnji strip in to bo naredila za strip, ki ga rišem zdaj. Je kar zabavno, vendar tudi stresno, saj težko predam nadzor drugim, a koloriranje je tako težavno, da ga ne morem opraviti sama. Vesela sem, da imam pri tem pomoč.

Mislila sem, da morda barv ne marate, ker izhajate iz bolj alternativne stripovske scene? | Prihajam iz pred-digitalne dobe, ko je bilo skoraj prepovedano uporabljati barve, saj je bilo to edino, kar smo si tedaj lahko privoščili. Hkrati pa sem na nek način gravitirala k stripom zato, ker so bili črno-beli medij. Moj oče je bil navdušen nad barvami (*smeh*). Moje otroške knjige je vzel in jih čudovito pobarval ter mi kazal, kako naj jih sama polepšam. Tega nisem marala in uprla sem se, da tega ne bom delala. Zdaj, na stara leta, pa iščem načine, da se približam barvam.

Vsega se zelo dobro spomnite. Morda zato, ker ste pisali dnevnik in ga prebirali znova in znova, da bi napisali knjigo, ali pa imate samo zelo dober spomin? | Dobro vprašanje. Pisane dnevnike je gotovo pomagalo, a vesela sem, da sem *Dom za umret* napisala, ko sem ga, ker moj spomin ni več tako dober. Zdaj imam še za dvajset let več spominov in težko je dostopati do nekaterih stvari. Fotografije so prav tako pomagale; imamo veliko družinskih fotografij, ki so mi pomagale, da sem se spomnila stvari. Mislim pa, da imam na splošno zelo dober spomin. Mama mi je nekoč skoraj obtožujoče rekla: »Zdi se mi, da imaš presneto dober spomin,« kot da sem si stvari izmisnila. Ne vem, mogoče sem si jih res. Mogoče imam obopen spomin in samo haluciniram.

Verjetno se vaša mati ne bi toliko pritoževala, če spomini ne bi bili resnični. | Res je.

Kako pa je z novim projektom, bo tudi avtobiografski? | Ne, temu projektu pravim avto-fikcija (*smeh*). Zdelo se bo torej, da je avtobiografsko delo, a ni. Izmišljujem si vse vrste trapastih stvari o sebi, zelo je osvobajajoče. Toliko bom povedala za zdaj, morali boste še malo počakati, da vidite.

Kdaj načrtujete izid? | Okoli februarja 2025. Še veliko časa bo minilo do takrat.

Torej bo velika, debela knjiga? | Tako upam, da.